№ 203 Հոկտեմբերի 31 (Նոյեմբերի 12) 1881 Հոկտեմբերի 31 (Նոյեմբերի 12) № 203

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են խորանարդ տողին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ խմբագրին. Ներքին լուրեր.— ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Աւստրօ-Ունգարիա. Ֆրանսիա. Անգլիա. Նամակ Թիւրքիայից.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նամակ Թիւրքիայից.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 27 հոկտեմբերի

«Մշակի» լրագրի 196 համարում կարդացի պ. բժիշկ Առստամեանցի նամակը, որով նա ապացուցանում է՝ թէ որչափ վնասակար ազդեցութիւն է ունենում յաջորդ սերունդի վրա, երբ վաղօրօք. հասակ չառած մատաղ օրիորդներին Ղարաբաղում ամուսնացնում են չափահաս 35 տարեկան երկաթակազմ տղամարդերի հետ. Սրա վրա յարգելի պարոնը աւելացնում է, որ Ղարաբաղում ծնողները իրանց աղջիկներին բռնութեամբ 13 տարեկան հասակում, որոնցից մի երկու տարի էլ չարչութեամբ աւելացնում են, ուրեմն 11 տարեկան ժամանակը, տալիս են մարդի իրանց գլխից շուտ ռաղ անելու համար, իսկ վայրենի ամուսինը աշխատում է. որքան կարելի է քնքոյշ հասակի մատաղահաս խաղալիք գանէ իր անասնական կրքերի համար.

Չը ցոյց տալով մինչև անգամ բացառութիւնները, պարոնը ասում է, որ այդ ախտը ընդհանրացել է Ղարաբաղում, և վերջ ի վերջոյ ղարաբաղցիներից դուրս է բերում մի այնպիսի վայրենի ու բարբարոս ժողովուրդ, որ ճշմարիտ ասած մինչև օրս չեմ հանդիպած. Այդ ծայրայեղութեամբ լի նամակը շատ վատ ազդեցութիւն ունեցաւ ինձ վրա, առաւել ևս որ դա մի երիտասարդ բժշկի, ուրիշ խօսքով ասած՝ ուսումնականի գրչի ծնունդ էր.

Դուք, պ. խմբագիր, անշուշտ ծանօթ էք ղարաբաղցիներին. Նրանցից շատերը բնակւում են Թիֆլիսում և պարապվում են. վաճառականութեամբ, արքունի ծառայութեան մէջ, վարժապետութեամբ, բժշկականութեամբ և կան եւ ուսանողներ, որոնք սովորում են տեղոյս գիմնազիաններում. Դրանք, պէտք է ասած, քաջառողջ կազմուածքի մարդիք են, մի և նոյն ժամանակ ընդունակ և աշխատող. Դրա համար մենք պարտական ենք մեր ծնողներին, մանաւանդ մայրերին, որոնք երբէք չեն թոյլ տայ, որ իրանց նորածին մանկան համար ծծմայր վարձեն. մօր կաթով և առողջ օդով սնուցված երեխայից, յառաջանում է առողջ և ընդունակ սերունդ. Իմ կարծիքով միայնակ մի երկիր է մնացել ամբողջ Հայաստանում, որի բնակիչները առողջակազմ են, բարձրահասակ և միմեանց նման. Այդ իրողութեան մենք պարտական ենք այն բարեյաջող պայմաններին, որոնց մէջ ամուսնանում են Ղարաբաղում. Ահա պայմանները. 1) ղարաբաղցի տղամարդը ըստ մեծի մասամբ պսակվում է մինչև 25 տարեկան հասակը անցնելը. 2) ամուսնանում է մի այնպիսի օրիորդի հետ, որ 15—18 տարեկան է և 3) նորածին մանկան մինչ ծիծ է տալի իր հարազատ մայրը, ուրեմն հէնց այդ պայմաններն են, որք արտաբերում են մի առողջ և ընդունակ սերունդ. Շատ պարզ բան է՝ մի 11 տարեկան կնամորդ զաւակ ծնելուց յետոյ, չէ կարող կաթ ունենալ և երբ նա ամուսնացած է մի 35 տարեկան տղամարդի հետ և այդքան մեծ զանազանութիւնը հասակների մէջ, մեծ ազդեցութիւն պիտի ունենայ զաւակների հիւանդոտ լինելու վրա, ուրեմն այդ հիւանդոտ երեխան, որ զուրկ է մայրական կաթից ճնչելով է մեծանում, քանի որ այնտեղ ծծմայր վարձել սովորութիւն չէ և եթէ ցանկանան էլ վարձելու, նրանց ճարելը անկարելի է, ուրեմն շատ բնական է, որ նոր սերունդը կամ պիտի փչանայ և կամ եթէ մայրը ունենայ շատից քիչ կաթ և նորանով կերակրէ երեխային, այս վերջինս պիտի լինի հիւանդոտ, բայց ամենքը կարող են հաստատել, որ Ղարաբաղի մանուկները շատ առողջ են և հիւանդոտ երեխաների թիւը այնտեղ շատ քիչ է.

Այս իմ բոլոր ասածներից կարելի է եզրակացնել, որ Ղարաբաղում ամուսնանալը չէ լինում այն պայմանների մէջ ինչպէս ապացուցանում է բժ. Առստամեանցը.

Այս ասելով ես բոլորովին չը պիտի ուրանամ, որ երբէք Ղարաբաղում 13 տարեկան աղջիկներ մարդու չեն տալի. պատահում է, բայց դրանք բացառութիւն են կազմում. Օրինակի համար ես յիշում եմ, որ մի 13 տարեկան օրիորդ Թառումեանց պսակվեց Կ-ցի հետ, մի գիւղացի երիտասարդ Տէր-Ղուկասեանց պսակվեց մի Նաճառեանց օրիորդի հետ, որը 12 տարեկան էր. Այսպէս օրինակներ պատահում են ամեն տեղ. անցեալ տարի Թիֆլիսում մի երիտասարդ Գանրիէլբէկեանց պսակվեց Թօխաթելեանց օրիորդի հետ, որ միայն 12 տարեկան էր.

Գալով այն բարբարոսութեան ու վայրենութեան վրա, որոնց աւազանում մկրտել է պ. բժիշկը ամբողջ ղարաբաղցիներին, ընտանեկան կեանքի վերաբերութեամբ, ես ճշմարիտ ասած ցաւում եմ ոչ թէ ղարաբաղցիների անկարգութեանց վրա, որոնց բոլորովին ընդունակ չեմ համարում այդ տեսակ կեղտոտութեան, այլ ցաւում եմ, որ մի մարդ, լինելով մի քանի անձինքներից անբաւական, նա ընդհանուրին ընկսում է ցեխոտել չառաջ բերելով ոչ մի ապացոյց...

Ղարաբաղցիների մէջ կան՝ ինչպէս վերև ասացի. վաճառականներ, պաշտօնականներ, ծառայողներ, արուեստաւորներ և վերջապէս ուսումնականներ, որոնք ընտանեկան կեանքի նշանակութիւնը պ. բժշկից պակաս չեն հասկանում և որոնք վայելում են այդ կեանքի քաղցրութիւնը ու սէրը, բայց առանց ամենայն քննութեան անուանել նրանց բարբարոս, բռնակալ, վայրենի, գազան և այլն,—այդ պատիւ չէ բերում մի մարդու, որ ուսումնականների շարքում պիտի համարվէր.

Վերջապէս ես հերքում եմ նամակագրի և այն ասածները, որ իբր թէ ղարաբաղցի հայրը բարբարոս է դէպի իրան մատաղ կինը որը աղջիկ ծնանելուց պատրաստ է իր նորածին զաւակին խեղդել, ոչ թէ նրա համար որ նա զուրկ է մայրական զգացմունքից, այլ դրա պատճառը տղամարդն է, ասում է պ. բժիշկը, այն տղամարդը, որ մեծացած է պարսիկների մորակի տակ և թէ վայ այն կնոջ, որ աղջիկ-մանուկ ծնեց. ամեն օր, ամեն գիշեր նրա երեսը թուք ու մուր պէտք է գայ և այլն. Այդ կարծիքների համար կարող եմ ասել՝ նախ՝ որ ոչ մի տեղ աղջիկները այնքան հեշտ չեն ամուսնանում, ինչքան Ղարաբաղում և նրանց օգուտը տնտեսականութեան մէջ շատ մեծ է, ուրեմն նրանք ծանրութիւն չեն իրանց ծնողներին և սրանք պատճառ չունեն չարչարանքի ենթարկել իրանց կանանց, որ նրանք աղջիկներ են ծնում և վերջապէս կինը միթէ որ և իցէ բանում մեղք ունի, երբ նա աղջիկ զաւակ է բերում. Պ. բժիշկը թող մտաբերէ թէ որպիսի արտասուք տեսարան է լինում, երբ որ Ղարաբաղի նորահարսը հօր տանից դուրս են բերում ու սկսում են տանել փեսայի տունը, ինչպիսի արտասուք են թափում նրա ծնողները և հարսանեաց տունը դառնում է մեռելատուն. Բայց այդ տեսակ տեսարաններ դուք երբէք չէք տեսնի Թիֆլիսում և ուրիշ քաղաքում, և այդ տեսարանները ցոյց են տալիս ծնողաց գորովագթութիւնը դէպի իրանց աղջիկ զաւակները. Եւ երկրորդ չը գիտեմ պարսիկների մորակի վերաբերութեամբ պ. բժիշկը որ սերունդի համար է խօսում. թէ ներկայ սերունդի վրա է ասվում, թող նա բացատրէ. ովքեր են մեծացել պարսիկների մորակների տակ. Ես, ինքը, մեր ընկեր-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պոլիս, 22 հոկտեմբերի

Երէկ ոչ առաջի օրը, որ կիրակի օր էր, պատահեց անցնել դարձեալ Խաս-քէօյի կողմերը. մի նորանկ եւրօպացի թղթակից խնդրեց ընկերակցել պատրիարքի մօտ, պարտաւորութիւն համարեցի այդ օրը զոհել նրան. Հանգիստ և խաղաղ եղանակով մակոյկ նստեցինք Պերայի տակ, Կասըմ-փաշա ասված նաւամատոյցի վրա ու ցոյց տուինք Թիավարին Խաս-քէօյի ուղղութիւնը. Ոսկեղջիւրի երկու եզերքն էլ յափշտակում էին եւրօպացու ուշքը. «այս ինչ զմայլելի շէնք է, այն ինչ բարձր կոթող է. այս ինչ գեղեցիկ գրահաւորներ են» բացականչում էր անդադար հարցասէր ֆրանսիացին. Որչափ գիտէի բացատրում էի, ասելով. սա ծովային նախարարութիւն է, ուր տեղի ունեցաւ պատերազմից առաջ եւրօպական գեսպանաժողովը. սա էլ, որ կերևայ այստեղից այնչափ մօտ հեռաւորութեամբ, որ միայն մեր աչքին մօտ կերեւայ, դա Գալաթայի աշտարակն է, որ շինված է գէնուէզցոց ձեռքով և որի մէջ պաշտպանվեց վերջին յունաց թագաւոր Կոնստանտինը. սա էլ, որ կը բարձրանայ այնչափ շէնք կերպով մեր ձախ կողմը, սա էլ յունաց աստղաբաշխական գիտարանն է, որ շինված է յունաց ազգային հաշւով «Ֆանար» կոչված թաղի մէջ» և այլն. Վերջապէս կանգնեցինք Խասքէօյի նաւամատոյցի կշտին.— «Ո՛, ինչ աղքատ թաղ է» դուրս թռաւ եւրօպացու բերանից.— «Սա է այն հռչակաւոր մարդու ծնած և բնակվող տեղը, որի մօտ կերթանք» ասեցի խուլ ձայնով, էլ չը կարողանալով զսպել մաղձս Կ. Պոլսի հարուստ հայերի անպիտանութեան վրա.

Պատրիարքի բնակարան տանող փողոցները այնչափ ոլոր մոլոր, նեղ և ծուռ ու մուռ էին, որ սխալվելով ինքներս էլ սկսեցինք մոլորվել. վերջապէս հայոց եկեղեցին նշանակէտ ընտրելով, սկսեցինք բարձրանալ. առաջներս դուրս եկաւ յանկարծ մայրապետ Սրբուհի Գալֆայեան, որը Կ. Պոլսի ամբողջ երկու հարիւր յիսուն հազար հայ բնակիչների մէջ իր հիմնած միակ որբանոցի հոգողն է և խնամողը. այդ արի հայ բարերարուհու պատկերը տպված էր, կարծեմ «փարոս Հայաստանի» վերջին թիւ համարի մէջ.—«Լա՛ւ ձեռք ընկաւ» ասեց բազմաշխատ հայ բարերարուհին ու առանց դէս ու դէնի բռնեց տարաւ մեզ իր հռչակաւոր որբանոցը, որը տեսնելու փափագը վաղուց արդէն ունէի.—«Սա՛ է պատրիարքարանը» հարցրեց ապշած ֆրանսիացին.—«Cést un orphélinat» նկատեցի. նա խելքին հասկացաւ, որ սա ճանապարհի մոլորութեան մի չը նախատեսած հաճելի դէպք է իր հետաքրքրութեան համար, վասնորոյ շատ ուրախացաւ. Հիմայ գանք մեր տեսածին.

Որբանոցը հիմնողը և մօտ տասնուհինգ տարի խնամողը, ինչպէս ասեցի, մայրապետ Սրբուհի Գալֆայեանն է, որը լինելով մի շատ լաւ ընտանիքի աղջիկ և բնութիւնից շատ առանձին գեղեցկութեամբ զարդարված, իր ամենաթարմ տարիքի մէջ պատահում է մի խստակեաց և մեծ պաշտօնների համար կոչված մարդուն, որի առաքելական գիտելիք խօսքը փոխում է հայ կնոջի փափուկ սիրտը և նուիրել է տալիս նորան մի բարեպաշտ ու մարդասէր գործունէութեան. Այդ մարդը լինում է նա, որը կոչված է լինում նախախնամութիւնից հայ ազգի կեանքը նորոգելու և ապագան վերականգնելու համար, դա լինում է Ներսէս պատրիարքը. Սրբուհի Գալֆայեանը թափանցում է այն հարիւրաւոր ցնցոտիքի հայ որբերի վիճակի մէջ, որոնց ծնողքը Հայաստանից Կ. Պոլիս գաղթելով զանազան տաժան աշխատութիւնների համար, մեռնում են այստեղ և իրանց զաւակներին թողնում են զոհ կեանքի կատաղի ալիքների և ապականութեանց ձեռքին. Սրբուհի Գալֆայեանը լսում է, ինչպէս հարիւրաւոր հայ աղջիկներ անտէր անօգնական մնալով դեռ 6—7 տարեկան հասակի մէջ վաճառվում են ձեռքից ձեռք. տունից տուն մարդկանց անսրտութեան և անխղճութեան համար մի ժամանակ անպուրծ գերի լինելու համար, գերի, որի համար չը կայ ոչ մարդկային կեանք, ոչ օր, ոչ լոյս... Օրիորդ Գալֆայեանի մաքառումը և մատանչութիւնը իր բոլոր կեանքը այս զոհերի փրկութեանը նուիրելու համար, այո՛, լինում է շատ բուռն. ծնողաց կողմից դրած խոչնդոտները, ընկերակիցների օրինակի հրապոյրը, հասարակաց կարծիքի խստութիւնը—այս ամենը այնպիսի դժուարութիւններ են լինում, որոնց վրայից անցնելու և արհամարհելու համար, հարկաւոր է լինում ունենալ մեծ կամք և մեծ հոգի. և այդ ամենը տալիս է անօգնական որբերի Տէրը հայ առաքինուհին. Նա փշրում է իր բոլոր աշխարհային ապարէզը ու ձեռնարկում է որբանոցի հաստատման, ունենալով իր հետ Ներսէս պատրիարքի նման առաքեալների խրախոյսը և ջատագովութիւնը.

Թէ ինչ գերմարդկային աշխատութիւններով և չարչարանքներով է կարողանում տասն ու հինգ ամեայ ընթացքում հարիւր յիսուն փոքրիկ որբ աղջիկներ մեծացնել, կրթել, անարատութիւն ու արուեստ սովորացնելով կարգել ամենապատկառելի մարդիկների հետ, մայր ու հայ վարժարանների դաստիարակցուք պատրաստել, այդ մասին այնպիսի սխրագործութիւններ լսեցի պատրիարքից, որ աւելի արժան կը գտնեմ, որ դա գրվի առանձին գրքոյկ մի ազնիւ մարդու ձեռքով, ինչպէս մի հայ կնոջ բարեպաշտութեան և քաջահոգութեան վէպ, քան թէ կցկտուր կերպով մի քանի խօսք ասեմ ես այստեղ. Վասնորոյ կը բաւականանամ սոսկ մի քանի տպաւորական բաներ հաղորդել ձեզ իմ այս այցելութիւնից, որի ժամանակ բոլորովին իրաւացի զարմացմամբ նկատեց ֆրանսիացի թղթակիցը. «Est-ce qu'il y a aussi des dames missionnaires chez les arméniens et toutes ressemblent-elles à celle-ci?»—«Ի հարկէ սա առաջինը չէ, որ տեսնում էք» ասեցի. եթէ այսպիսի միսիոնարներ չը լինէին հայոց մէջ, միթէ հայ ազգի անունը կը լինէր մինչև հիմայ աշխարհիս երեսին».—Jétais loin de m'attendre à cela, ասեց խեղճ միամիտ եւրօպացին, էլ չիմանալով թէ ինչ դժոխք էր սրտիս մէջ, երբ լեզուս փառաբանում էր հայ ազգի ընդհանուր անձնուիրութիւնը...

Մայրապետը էլ չը գիտէր թէ ինչպէս յայտնէր իր երախտագիտութիւնը, տանելով իր բարութեան տան մէջ առաջի անգամ երկու արտասուաց և համակրող հիւր.—«Եղբայրս, տես թէ ինչ նեղութիւնների մէջ են որդիքս, տես թէ ննջարանը ինչպէս փլած է, որի մէջ թափանցիկ քամի լինելով երկու ամենափոքրիկ որբերս ծանրապէս հիւանդացած են, տես թէ... տես թէ...» Այնչափ սոսկալի բաներ սկսեց նկարագրել և յիշատակել, որ մնացի արիւնս ցամաքած.—«Մայրապետ, այդ ամենը եթէ յայտնեի այսպիսի մի հաւատացեալ հիւրի առաջ, ամօթ կը լինի ոչ միայն ձեզ և ինձ, այլ ևս բոլոր հայերի պատւին, վասնորոյ ի սէր Աստուծոյ, դուք զբաղեցրէք այստեղ հիւրին մինչև որ ես միայնակ կը պտտեմ և կը տեսնեմ բոլորը. Հետս առայ դեռահաս որբերից երկուսին ու

նէրը և վերջապէս մեր հայերը. պարզ բան է որ ոչ, ուրեմն այդ ֆրազներ են, որ զարթարդցու սաստի պէս բոլորը «ընց ա թողալ». բայց թէ անցեալ սերունդի համար է խօսում, կարծում եմ որ մեռելներին հարկաւոր էր հանգիստ թողնել. Նրանք որ պառկել են մատաղ աղջիկների վրա, այդ արել են ոչ թէ իրանց անասնական կիրքը յագեցնելու համար, այլ մատաղ աղջիկներին պարսիկներից ազատելու նպատակով. ուրեմն Աստուած մեռելներին հանգստութիւն տայ, իսկ առողջներին խոհեմութիւն ու բարի միտ։

Ալէքսանդր Մելիք-Փաշայեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գ. Բէսրջեանի ֆօտօգրաֆիական ժողովածուներից մէնի վրա գրվեցաւ մեր խմբագրութեան մէջ պ. Աբրահամ Ամիրխանեանց։

—

«Одесскій Листокъ» լրագրում կարդում ենք, որ Օդէսայի օպէրայի անտրէպրէնեօր պ. Պալմ, որ ռուսաց օպէրա պահում էր և Թիֆլիսում, երկպառակութիւն ունենալով երգիչների խմբի հետ, թողեց թատրօնական գործը և հեռացաւ. Այժմ Օդէսայի օպէրայի երգիչները և երգչուհիները կազմեցին իրանց մէջ մի ընկերակցութիւն և իրանք իրանց կառավարելով, շարունակում են ներկայացումները։

—

ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ մեզ գրում են որ վերջին ժամանակները Լազարեան ճեմարանում բաւական ուշադրութիւն են դարձնում հայոց լեզուի և հայոց պատմութեան վրա, բայց աւաղ որ միանգամայն մոռացութեան է տուած Հայաստանի աշխարհագրութեան պէս մի ծանրակշիռ առարկայ, որ մինչև անգամ միջնակարգ և ծխական դպրոցներում աւանդվում է այժմ։

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ մեզ գրում են. «Այստեղ մօտ 150 հայ ուսանողներ կան այլ և այլ բարձրագոյն դպրոցներում, բայց նրանցից գրեթէ ոչ մինը չէ աշխատում քաղուածներ անել ռուս լրագիրների համար հայոց թէ Թիֆլիսի և թէ Կ. Պօլսի լրագիրներից»։

—

Մեզ գրում են ՆՈՒԽՈՒՑ հետևեալը. «Այստեղ Գրիգոր Նաւասարդեանց անունով մի անձն մի նոր հնարքով զարմանալի արագութեամբ և աջողութեամբ բժշկում է կտրված և միանգամայն փչացած ատամները. Սրա եղբայրն էլ, Հայրապետը նոյնպէս յայտնի է այդ արհեստի մէջ»։

—

Ընթերցողը յիշում է որ շատ ժամանակ չէ Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը հրաժարեցրեց Գևորգ քահանայ Խառազեանցին դպրոցի գանձապետի պաշտօնից. իսկ այժմ լսում ենք որ հոգաբարձութիւնը դարձեալ նոյն մարդուն է ուղարկում Բօլնիսի ուխտատեղիի արդիւնքներին վերահսկելու համար։

—

«Московск. Телеграфъ» լրագիրը լսել է, որ Ռուսաստանը 300 միլիօն ռուբլ պատերազմական ծախսերի փոխարէն, որ պէտք է ստանայ Թիւրքիայից, պատրաստ է ընդունել հողային վարձատրութիւն. Ռուս լրագիրը լսել է որ այդ հարցի վրա բանակցելու համար է որ պ. Թեօրներ գնացել է Կ. Պօլիս։

—

Կովկասում ձմեռը միշտ սկսվում է դեկտեմբեր կամ յունվար ամսին, այն ինչ այս տարի դեռ հոկտեմբեր ամիսը չը վերջացած, փոքր ինչ ձիւն էր եկել Թիֆլիսում իսկ սարերի գլխաւոր շղթայի վրա, ինչպէս երևում է, այնքան ձիւն է եկել, որ հոկտեմբերի 29-ին Ռուսաստանի փօստը չը կարողացաւ անցնել սարերով և մենք այդ օրը զրկվեցանք Ռուսաստանի լրագիրներից։

—

Շնորհակալութեամբ ստացանք Կ. Պօլսից պ. դօկտոր Փէշտիմալճեանից նրա ֆրանսերէն բրօշիւրը «Les eaux du lac de Derkos» վերնագրով, որի մէջ խօսվում է Կ. Պօլսի մէջ ջրի պակասութեան և Թիւրքաց մայրաքաղաքի մէջ խմելու համար ջուրը անցկացնելու անհրաժեշտութեան մասին. Գրքոյկի մէջ յիշված է Կ. Պօլսի կայսերական բժշկական ընկերութեան հայեացքը և վճիռը մայրաքաղաքից ոչ հեռու գտնված Դէրկօս անուանված լճակի ջրի յատկութեան մասին։

—

Ֆրանսիական խումբը պ. Բիւոլայի առաջնորդութեամբ, Նորից սկսում է թատրօնական ներկայացումներ տալ Արծրունու թատրօնում. Առաջին ներկայացումը լինելու է այսօր, շաբաթ օր, 31 հոկտեմբերի. Կը խաղան մի քանի ֆրանսիական օպէրէտներ. Օրկէստրը կառավարողն պ. Դէկեր-Շենկ։

—

Հինգշաբթի, հոկտեմբերի 29-ին հայ դերասանական միջակ խումբը ներկայացրեց «Ցիկին կավերէց», դրամա 4 արարուածով Էմիլ Օժիէի. թարգ. Ա. Ցովհաննիսեանի. Այդ ներկայացմանը առաջին անգամ մասնակցեց պ. Օրդուբադեան, մի տեղացի երիտասարդ, որ շատ աջող կերպով կատարեց իր դերը. Թէպէտ պ. Օրդուբադեանի դերը (Բարօնը) դեբիւտի համար անյարմար դեր էր, բայց և այնպէս պ. Օրդուբադեան իր խելացի խաղով ապացուցեց, որ նա կարող է առաջնակարգ դերը բռնել ոչ թէ միայն մեր, այլ և աւելի կատարելագործված բեմի վրա։

—

Երէկ ուղարկեցինք Վիէննայի «Ժուռնալ դ'Օրիան» լրագրին 500 ռուբլի. Ուրեմն յիշեալ լրագրի բաժանորդական 1148 ր. 55 կոպ. գումարից մնում է այժմ մեզ մօտ 648 ր. 53 կոպէկ։

—

Վանի համար այլ և այլ նպատակներով հաւաքված գումարից, որ կար «Մշակի» խմբագրութեան մէջ, 500 ր. ուղարկեցինք յօգուտ Վանի մէջ հիմնվող կենտրօնական վարժարանի։

—

Երէկ մեր աշխատակից պ. Րաֆֆի հասաւ Թիֆլիս, վերադառնալով Ղարաբաղի և Պարսկաստանի մէջ իր արած ճանապարհորդութիւնից։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՍՏՐՕ-ՈՒՆԳԱՐԻԱ

Ֆրանց-Յօսէփ կայսրը աւստրիական պատգամաւորութիւնը ընդունելով, նրա ողջոյններին հետևեալ խօսքերով պատասխանեց.

„Պատգամաւորութեան վերջին սեսսիայի ժամանակից, Բեռլինի դաշնագրութեան մի քանի կէտերը իրագործելու ժամանակ ծագած դժուարութիւնները բարեյաջող կերպով հեռացրած են և եւրօպական խաղաղութիւնը հաստատված է։ Մենք այդ հետեւանքով ամենից առաջ պարտական ենք եւրօպական պետութիւնների փոխադարձ անկեղծ գործակցութեանը, որոնք ցանկացան բարեկարգել գործերի դրութիւնը Արեւելքում։ Այդ համաձայնութեան պաշտպանութիւնը իմ կառավարութեան գլխաւոր նպատակն էր, և մի և նոյն ժամանակ դա մի գրաւական էր մեր կայսրութեան ունեցած լաւ յարաբերութիւններին օտար պետութիւնների հետ։ Պատգամաւորութեան մէջ մտցրած կառավարութեան առաջարկութիւնները համապատասխանում են գործերի այդ ուրախալի դրութեանը։ Զինուորական մինիստրութիւնը դիմում է ձեր առատաձեռնութեանը միայն այնքան, որքան դա անհրաժեշտ է սկսած գործերը վերջացնելու և մեր պաշտպանողական ուժերը յաջողութեամբ լրացնելու համար։ Բօսնիայի և Հերցեգովինայի վարչութիւնները այս անգամ ևս չեն դիմում պետութեան ֆինանսական միջոցներին, իմ կառավարութեան շարունակվող ջանքերը ապահովել այդ երկիրներում կարգը և հանգստութիւնը, քաջալերել նրանց մտաւոր և նիւթական զարգացումը արդէն լաւ հետեւանքներ ունեցան։ Համոզված լինելով, որ դուք, ինչպէս և ձեր նախորդները, կը գործ դնէք ձեր բոլոր իմաստութիւնը և հայրենասիրութիւնը ձեզ վրա դրված ծանր խնդիրները վճռելու համար, ցանկանում եմ ձեզ աջողութիւն ձեր աշխատանքների մէջ և բոլոր սրտից ողջունում եմ ձեզ"։

Այդ ճառի խաղաղասիրական ոգին ամենալաւ տպաւորութիւն գործեց։

Վիէննայի կաբինէտը հրատարակեց «Կարմիր Գիրքը" մէկ առանձին յաւելուածով. «Կարմիր Գիրքը» պարունակում է իր մէջ 539 հեռագիրներ, որոնք վերաբերվում են 1880 թւի հոկտեմբերի 2-ի և 1881 թւի ապրիլի 30-ի մէջ եղած ժամանակամիջոցին. Գիրքը երկու մասից է բաղկացած. առաջին մասը վերաբերվում է չէրնօգօրիական սահմանի հարցի վճռելուն, իսկ երկրորդը,— յոյն-թիւրքական վէճի հարցին. Հրատարակված դօկումենտներից ինչպէս երևում է, Անգլիան աշխատում էր գցել Եւրօպային թիւրքիային հակառակ քաղաքականութեան մէջ, բայց բարօն Հէյմէրլէ բոլոր ուժով ընդդիմադրում էր այդ բանին. Այլ կաբինէտների քաղաքականութիւնը նոյնպէս խաղաղասէր էր։ Գերմանիայի և Աւստրիայի մէջ կատարեալ համաձայնութիւն էր տիրապետում. Ֆրանսիան առաջինն էր, որ յայտնեց Յունաստանին, թէ Բեռլինի կօնֆերենցիայի վճիռները պարտաւորեցուցիչ չեն Եւրօպայի համար։ Այդ յայտնութեան շնորհիւ համաձայնութիւնը կարելի եղաւ կայացնել. 1880 թւի նոյեմբերի 16-ից ուղարկված հեռագրում բարօն Հայմէրլէ յանձնեց աւստրիական հաւատարմատարին Լօնդօնում, ասելու Գլադստօնին, որ Աւստրիան, իր կողմից, ցանկանում է պահպանել եւրօպական համաձայնութիւնը, բայց այդ նպատակին հասնելու համար Անգլիայի առաջարկած սաստողական միջոցները չեն կարող ամրացնել այդ համաձայնութիւնը, որի միակ նպատակն է հեռացնել ամեն տե-

---

սկսեցի շտապով պտտել ննջարանը, սեղանատունը, խոհանոցը, բաղնիքը և փոքրիկ արհեստարանը. Տէր Աստուած, ինչեր և ինչեր միայն չէ կարող արտադրել հայ ազգի անտարբերութիւնը. բաղնիքը ամբողջ ամիս է, որ չէ վառվում մի քանի խուրձ փայտի պակասութիւնից. Ննջարանի պատը փլչելով մի գիշեր ժամանակ թողել է խեղճ որբերին անպատսպար ու յուսահատ. արհեստարանը նոյնպէս. խոհանոցի մէջ, ուր հերթով երկու որբ այդ օրը կերակուր էին պատրաստում, տեսայ մի երկու այլ փոքրիկներ, որոնք մի անկիւնում նստած սիսեռ էին խառնում.— «Այս ուտելու համար է», հարցրի սխալմամբ։— «Հացի՞ն», հարցրեց տխուր հայեացքով փոքրիկ մանուկը. Մօտովս անցնելով թէ գուցէ տան հայեաթում հաւեր ունենան պահելու, որոնց հարկաւոր է կերակրել, առաջիս եղած կեղտոտ և չոր աւազ դառած ու փչված հացերը նոցա համար կարծեցի։

Էլ ուշքս բոլորովին կորցրած իջայ մեծ սենեակը, որի մէջ մնացած որբերը ժողված, մայրապետը երգել էր տալիս օտար հիւրի ուշադրութիւնը գրաւելու համար. Այս տեսարանը աւելի ծանր կերպով ևս ազդեց վրաս, երբ թշուառ երեխայքը այն օրը գրեթէ ուտելու կերակուր չունէին, բայց մի բարի օտարի շուրջը բոլորված Գամառ-Քաթիպայի և Նալբանդեանցի հայրենասիրական երգերն էին երգում ու զորանով թեթևացնում իրանց վշտակոծ սիրտը։ Երգերը չափից դուրս ոգևորված էին երգում յուզարկաւորելով մի փոքրիկ հին դաշնակի ձայնով, որի վրա ածում էր որբերից մէնը. —«Մայրապետ, ո՞վ է տուել ձեզ այս դաշնակը, երևում է, որ նա ընծայ է և ո՞վ է երգեցողութեան ուսուցիչը։—«Դաշնակը ընծայել է պ. Ն-եանը, իսկ երգեցողութեան վարժապետը պատրիարքի եղբայրն է, որը տասը տարի է, որ ամենայն եռանդով ձրիաբար վարում է այդ պաշտօնը։»—«Ինչո՞ւ դաշնակը լարել չէք տալիս. նա խանգարված է։»—«Ո՛, պարոն» հառաչեց մայրապետս։ Հասկացայ, որ չունէին մի քանի ղրուշ այդպիսի ծախսերի համար։

Երգը դադարեց։ Ո՛, ինչ տխուր զգացմունքով կերգէին խեղճ որբերը, նկատեց ֆրանսիացին, «երևի իրանց որբութիւնը զգալ կը տայ ինստինկտօրէն»։— «Ո՛չ, հայոց երգերը ընդհանրապէս տխրահնչիւն են», ասացի, աշխատելով ծածկել այդ կերպ թշուառների դրութեան ծանրութիւնը։— «Ի՞նչ է անունդ» հարցրեց ընկերակիցս մի եօթը տարեկան մանուկին։ Մանուկը պատասխանեց.— «Իսկ ծնողացդ անունը չես յիշում» եղաւ կրկին հարց. մանուկը մնաց շուարված։ Ի՞նչ էք կարծում, ինչ սիւրպրիզ պատահեց. պատրաստաբան մայրապետը իսկոյն հասկանալով մանուկի սրտին դիպչող օրհասական հարցի ազդեցութիւնը, ասեց մեղմութեամբ. «Աղջիկս, միթէ չը գիտես, հապա մի համար երգեցիր հիմայ»։ Երևաց, որ զորովագութ մայրապետը շատ անգամ նկատելով ծնողաց պակասութեան մխալանչութիւնը փոքրիկ երեխաների մէջ, հաւատացրել է, որ նրանց մօր և հօր անունը Հայաստան է. վասն որոյ մայրապետի փափուկ ակնարկութիւնը իսկոյն յիշեցրեց անմեղ հրեշտակին իր տալիք պատասխանը, որով իսկոյն ասեց, «մայրիկիս անունը Հայաստան է։»—«Ի՞նչ է պատասխանում այս հրաշալի մանուկը» հարցրեց ընկերակիցս. Ճշմարիտ ասեմ, այս անակնկալ բանը այնպէս սրտիս դիպաւ, որ մի վայրկեան յուզմունքից բերանս մնաց փակ. Ասեցի յետոյ լսածս ֆրանսիացուն, որը մնաց հիացած և անմիջապէս յիշատակարանը հանելով նկատողութիւն արեց ձեռքի ջղային ցնցումով. —«Է՛հ, կարծեմ որ հերիք է» ասեցի, աշխատելով շուտով ազատվել այս սրտաճմլիկ տեսարաններից։— «Աղաչեմ, քիչ էլ կացէք» ամեն կողմից պատասխանեցին հայ ազգի անտէրունջ զաւակները. «Շատ բարի, շատ ուրախութեամբ» ասացինք. մանելով մի ուրիշ սենեակ, որի մէջ կային ձեռագործութիւններ, փոքրիկ գեղարան, գրադարան, Վարդանի մեծ պատկերը և ողջ Հայաստանի. Հասկացրի ընկերիս, թէ երևի կուզէին մեզ պատուել սուրճով, որը չընդունելը կարող է վիրաւորել խեղճերին։ Ի՞նչ էք կարծում. կէս ժամ չանցած ձեռաց յարմարացրին մեզանից իւրաքանչիւրի համար իրանց ձեռագործից մի մի ընծայ, որոնցից մէկը չը կարողացայ ներփակեալ չուղարկել ձեզ, որ այդ կենդանի ապացոյցով դուք էլ մասնակից լինէք այն բոլոր խոր զգացմանց, որ փորձեցինք այդ օր երկուքս։ Կը տեսնէք, որ այդ արծաթաթել փորգած հիւսուածը ներկայացնում է մի կուրծքի զարդ։

Հիմայ ասենք այն, ինչ մինչև հիմայ մոռանալով «Մ ա ս ի ս» պատուական լրագիրը, ոչ մի անգամ ոչ ոքի չը յիշեցրեց, պարապվելով ի հարկէ Վիկտոր Հիւգօյի և Գամբեթթայի «շատ հետաքրքիր» ճառերով. Մեր ասելիքը այն է, որ այդպիսի մի բարեգործական հիմնարկութիւն, որը ազգին այսչափ կենսական բարիքներ կանէ, գրեթէ դեռ չունի իր երկրորդ օրինակը համայն մեր ազգի մէջ, մինչդեռ թէ ինչ վշտալի վիճակի մէջ է նա, արդէն քիչ հասկացողութիւն տուեցի. վասն որոյ առանց դիմելու ռուսահայերի մէջ որ և է հանգանակութեան, դիմում ենք այս անգամ ջերմաջերմ աղաչանքով այն հարուստ և բարեկրօն հայերին, որոնք հարիւր հազարներ ունենալով Նոր-Նախիջևանի պէս հայութեան համար կորած մի քաղաքի մէջ, մեծ կամք էլ ունենալով երբեմն մի բարեգործական նպատակին մի նշանաւոր գումար նուիրել, չը գիտեն թէ ինչի նուիրեն. Այդպիսի բարեպաշտ մարդիկ տասը եկեղեցի շինելուց աւելի բան կը շինէին, եթէ իրանց ունեցածների գոնէ մի մասը կտակէին այնպիսի մի գործին, որով ոչ միայն իրանց կանմահացնէին, այլ եւ հարիւրաւոր անմեղ հոգիք գերութիւնից անունը փրկելով մայրեր կը շինէին, այն էլ այնպիսի մայրեր, որոնցից միայն այս երկու-երեք տարվայ մէջ տ ա ս ը հոգի ամուսնութեան են գնացել այն ուխտական երկիրը, որին փոքրադոյն հասակից նոքա իրանց մայր են ճանաչում. տասը հոգի գնացած են ամուսնութեան Հայաստան, ուր նոքա շարունակում են նոյն միսիոնարական պաշտօնը կատարել, որի մէջ դաստիարակում է նոցա արժանալից մայրապետ Սրբուհի Դալֆայեանը. իսկ թէ ինչ եղանակով կարող են կատարել ցանկացողները իրանց կտակը, այդ մասին որոշված ցանկութիւն ունեցողը կարող է անմիջական յարաբերութեան մտնել Ներսէս պատրիարքի հետ։

Հետևեալ նամակով կը գրեմ պատրիարքի հետ ունեցած տեսակցութիւնս յիշեալ թղթակցի հետ և ունեցած հետաքրքիր խօսակցութիւններս, իսկ առ այժմ ուրախութեամբ կը շտապեմ ծանուցանել ձեր ընթերցողաց այն լուրը, որ ստացվեցաւ այս վայրկեանիս եւրօպական թղթատարով. այն է, որ լօրդ Գրանվիլ նոր շրջաբերական է ուղարկել եւրօպական կաբինէտներին, յայտարարելով որ մտադիր նրանց ուշադրութիւնը դիտի հրաւիրէ հայկական հարցի վրա, նոյնպէս այն միջոցների, որ պէտք է գործ դնել Հայաստանի քրիստոնեայ և իսլամ ժողովրդոց վիճակը բարւոքելու համար. Լօրդ Գրանվիլ յարել է թէ այս անգամ վ ե ր ջ ն ա կ ա ն ա պ է ս և լ ո ւ ր ջ կ ե ր պ ո վ պէտք է զբաղվեն տէրութիւնները այս գործով. Устами ихъ да меду пить....

Գրիգոր Նիկողոսեան